

SZELEKCIÓ ÉS ÉRTÉKELÉS

Védőbeszéd az irodalom szabadsága mellett

B Á N Y A I J Á N O S

Amennyiben az irodalmi kritikát „kulturális műfajnak” (Radnóti Sándor) tekintjük, és alighanem annak kell tekintenünk, úgy élesen megkülönböztettük a (szép)irodalom műfajaitól, legalábbis az irodalmi életben betöltött szerepkörének és a kreációk rendjében elfoglalt helyének vonatkozásában. Persze, nincs szigorúan vett határ kultúra és irodalom között, a közöttük lévő különbségek mégis kitapinthatók és igen jól láthatók. Ez a történet és a teória oldaláról bizonyításra sem szoruló különbség azonban a kisebbségi irodalmak megközelítéseiben szinte rendre elmosódik. Mintha nem lenne különbség a kultúra deskripciója és az irodalom értékelése között. Ezért mondják, mondhatják is sokan, alig rejtett fenntartással, a kisebbségi kultúrát, tévesen, hagyománysegényebbnek, történeti önismeretében elbizonytalanítottnak, így a kontárság felé engedékenynek, vagyis elsődlegesen *irodalmi kultúrának*. Holott a kisebbségi kultúrákat alapvetően az irodalom határozza meg még akkor is, ha vannak nem irodalmi tényezői. És ez egyformán érvényes intézményi felépítésére és szellemi kontextusára is. Akik nem fogadják el a kisebbségit mint irodalmi kultúrát, valójában az irodalmat, az irodalmi rendszereket funkcionálisan, ha úgy tetszik, utilitarisztikusan kultúrafüggőnek és nem kultúraalakítóknak tekintik. Mintha a kultúra, legtöbbször a hozzáértett (kultúr)politikával külső erőforrásként irányíthatná az irodalom életét. Ezért kell rendszeresen fellépni az irodalom szabadsága mellett. Ami egyúttal a kultúra szabadsága melletti fellépést is jelenti.

A vajdasági magyar irodalomra és kultúrára ez fokozottan érvényes. Ám irodalmunknak éppen ebből a nem kevés ambivalenciát jelző meghatározottságából következik, hogy benne a kulturális műfajként értett irodalmi kritikának különösen fontos, akár azt is mondhatom, kitüntetett szerepe volt, és lehetne is. Hiszen a kultúra és irodalom határainak összemosódása azt (is) magával hozza és engedélyezi, hogy az irodalom (a kisebbségi irodalom) feladatait (ha vannak ilyenek) ne tisztán irodalmi eszközökkel oldja meg, kritikája pedig következőképpen nem is folytat vele tisztán irodalmi párbeszédet. A párbeszédbe örökösen beleszól a magát csalhatatlannak tekintő és ezért provinciális „művelődéspolitiká”. Elsősorban az értékek megkülönböztetésének szerepe kerül ezáltal veszélybe, az a szerep, amelyben nem az értékes és a silány elválasztása, „a szelekció, az értékelés” (Balassa Péter) az irodalmi bírálat feladata, hanem a kultúra – miféleképpen az irodalmi kultúra – révén a nemzetben, a kisebbségi közösségben betöltött vagy betöltésre váró szerep vállalása a kritika részéről. Sokak szerint ez határozza meg a kritika funkcióját, és egyben feladatát is kijelöli: a kultúra műfajaként figyelmét az irodalomról a nemzetfélést előtérbe állító szerep vállalására készítetik. A kisebbségi irodalmi kritikaírás ezen láthatóan megkülönböztető jegyei egyúttal hiányosságainak, bajainak, sőt felelőtlenségének is forrásai. Ezen a szinten azonban már ki is léptünk a szűken értett és a kultúra műfajaként számon tartott irodalmi kritika illetékességi köréből. Amennyiben a kulturális műfajnak vehető (irodalmi) kritika a kultúra, és nem csak az irodalmi kultúra nyilvánossága, és ebben nem a választás és az értékelés szempontjai érvényesülnek, hanem „magasabbnak” vélt, s így nyomban irodalomon túli aspektusok, akkor menthetetlenül elkezdődik az irodalmi értékrend, ezzel együtt magának a kultúrának az eróziója, az irodalom alárendelése nem irodalmi elvárásoknak, amiben a szerepzavarba került (irodalmi) kritika nemcsak önmagát, hanem az irodalmat és a kultúrát is romba dönti. A romokon a dilettánsra és a silányra, a fércműre és a kontárságra is akad mentség. A romok az értékek védelmezőjét, nem a közhelyen túl soha le nem írt „magasabb” érdeket képviselőt temetik maguk alá. S őt takarítják is el a romokkal együtt. A kisebbségi kritikaírásnak ebből a furcsa szituációjából ered elhanyagolhatatlan ambivalenciája, vagyis az a nehezen értelmezhető helyzet, hogy bajai és gondjai mindvégig megoldatlanok maradnak,

hiszen teljesen mindegy, hirdetik a „magasabb” érdek szószólói, hogy az irodalmi kritika számára az esztétikai kritérium és a megengedés közötti, sokkal inkább az erkölcsre mint az esztétikára tartozó kényszerű választás saját tehetetlenségéből következik-e, a kritikaíró frusztrációiból, vagy sajátos szituációjából eredően, sok kibúvóra lelve a mellékesnek vélt vagy helyettesíthető „irodalmi kultúrában”, a választás örökös elhazsztatására és elkerülésére kényszerül.

Arról sem kell azonban megfedkezni, hogy csak annak a kritikának van és lehet hitele, amely szárnyaszegettségében, kettősségeinek szorításában, az irodalmon kívüli elvárások nyomása ellenére önvizsgálatra is vállalkozik. Önvizsgálatának pedig nem lehet más alapja, mint annak megértése és vállalása, hogy nem birtokosa, csupán részese az irodalomban és a kultúrában is mindenkor kétségbe vonható igazságnak. Ebben a történetileg és elméletileg cseppet sem egyszerű és le nem egyszerűsíthető helyzetben a kisebbségi irodalmak kritikája, illetve a kisebbségi irodalmakban dolgozó kritikus az irodalom és a kultúra színpadán alakítja nem mindig maga választotta, gyakran ráosztott szerepét. Aki ezt a szerepet nem vállalja, kívül kerül a „magasabb” érdek alá rendelt irodalmi életen.

Megpróbálom ezt a szerepet egy kicsit közelebről is leírni. A vajdasági magyar kritikus, ha vajdasági magyar regényről, versről, verskötetéről ír bírálatot, óhatatlanul is kultúránk, amely – hangzik rosszállóan – „irodalmi kultúra” egészéről beszél. Ebből következően szerepe is mintha nagyobb fontossággal bírna. Hiszen ítélete nemcsak a versírás vagy prózaírás területén, hanem a kultúrában, a kultúra egészében visszhangzik. Ezáltal, nem tagadható, ingoványos terepre jut. A negatív ítélet nemcsak a lírai költő teljesítményét minősíti, hanem az egész – „irodalmi” – kultúrát. Azt a látszatot keltve, mintha egy-egy rossz verskötet az egész vajdasági magyar kultúrát „reprezentálná”. A vajdasági magyar kritikaírásban nem talált otthonra a negatív bírálat. Ha el is hangzik időnként rosszálló kritikusi megjegyzés valamely éppen időszerű munkáról, abban a különben alig létező irodalmi közvélemény hátsó szándékot szimatol, irodalmon kívüli ideológiai vagy politikai érdeket vél felismerni, miközben eszébe sem jut, hogy az irodalomról másként beszélnek és gondolkodnak, mint a (kulturális) közélet más

teljesítményeiről. Aki viszont megkísérel rendet vágni az irodalmi termésben, nyomban az áruló helyzetébe kerül.

Mihez kezd az itteni kritikus, ha ezt belátja? A negatív bírálatot programszerűen megkerüli és választ keresve saját helyzetére nem, még véletlenül sem a poétika, az irodalom elmélete vagy története felé fordul, hanem az udvarias viselkedés kézikönyveit veszi elő, legfeljebb a divatos szakszótár egyikét-másikat írja le ott, ahol semmit sem akar mondani. Miért tekinthető ingoványos terepnek az a vidék, ahová az udvarias viselkedés kézikönyvét lapozva a vajdasági magyar irodalomkritikus kerül? Mert nehéz elképzelni az udvariasan negatív ítélet retorikáját, szótárát vagy fogalomtárát. Az udvariasság az irodalmi életben a silánynak, a fércműnek, a banálisnak, a provinciálisnak biztosít megszólalási lehetőséget. Ezzel együtt helyet biztosít az irodalmon kívüli érveknek és elvárásoknak, legtöbbször elhasználdott nemzeti jelképek irodalomba való bevonulásához. Az elszántan udvarias irodalomkritika akaratanul is, de lehet, hogy sokszor szándékosan, elismerést és tekintélyt adományoz oda, ahol ezt a belső művészi önérték semmivel sem indokolja. Így lepi el az irodalom életét a szivárványszínekben csillogó, a port, a sarat, a disznóólszagot nem ismerő provinciális. Mintha az itteni (irodalom)kritikusok sohasem hallottak volna Szentelekyről. Hogy nem olvasták, az akár bocsánatos bűnnek is elkönnyelhető.

Mert ne higgyük, hogy egy silány verskötet költészetként való, akár csupán udvarias elfogadása pusztán a rossz költőnek kijáró megbecsülés, hiszen a versírásba ő is, mint mindenki más, mondják, munkát, időt és kedvet fektetett, miközben mással is foglalkozhatott volna . . . Azonkívül, hogy egy ilyen jólneveltségről tanúskodó társasági gesztus a kritikus részéről a költészetet csúfolja meg és az irodalomkritika szerepvesztését eredményezi, az egész irodalmi életet és ezen túlmenően magát a kultúrát fertőzi meg. Ebbe a fertőzésbe nem lehet belepusztulni, de a gyógyulás fájdalmas.

Nincsen irodalmi élet élő, mozgékony, önmagát megbecsülő, a viselkedési előírásokat is időnként átlépő, állandóan önvizsgáló kritikai gyakorlat, se az elfeledett (kritikai) „kalapács” nélkül. Figyelmesen fogalmaztam. Nem a kritikát és kritikusokat hiányolom, hiszen írnak errefelé kritikusok irodalmi bírálatot, jelennek is meg kritikák folyóiratokban, a *Híd* ebben, nemrégiben még, mindenképpen élen járt, hanem

a kritikai gyakorlatot, ha úgy tetszik, a provinciálisra és a banálisra odacsapó „kalapácsot”. Ami nem több és nem kevesebb mint a silány és értékes, a rossz és a jó, a mesteri és a kontár megkülönböztetésének képessége és az ebből következő ítélet kimondása, akár eme fájdalmat okozó pörölyvel. Mert a kritika mindenképpen azt jelenti, hogy különbséget tudunk tenni. Ami persze nem túlságosan egyszerű vállalkozás. Már csak azért sem, mert kiirthatatlanul magában hordozza a tévedés veszélyét. A tévedés lehetőségének fenntartása nélkül nem lehet különbséget tenni értékes és értéktelen között; aki tévedhetetlennek hiszi magát, ne írjon kritikát. Nagy irodalomkritikusok – a magyar kritika történetéből is tudjuk – nagy tévedései semmit sem vontak le irodalomtörténeti, akár kánonképző jelentőségükből. Csakhogy ezek a kritikusok nem „viselkedtek”, nem udvariaskodtak, hanem különbséget tettek. Még akkor is, ha ezáltal téves vizekre eveztek. Persze, ezeket a téves vizeket nem tartja számon az irodalom térképe.

A különbségtevés mint kritikai gyakorlat értékrendek felépítésével jár együtt. Az irodalom életében nincs egyetlen „valós” irodalmi értékrend. Több egymással versengő irodalmi értékrend van, és ebbe a versengésbe természetesen a kritikai gyakorlat is beleszól. Mert közvetít, és értelmező közösségeket formál. Különös paradoxon, hogy nem az udvariasan megengedő, hanem sokkal inkább a keményen negatív bírálat. Mert ítéletével nemcsak beleszól, fel is építi, van hozzá szerszáma, az értékek rendjét. De le is rombolhatja, amennyiben nem biztosítja az irodalom számára, hogy irodalomként működjön. „Az elmúlt évtizedekben a magyar líra lehetőségei, hogy feladatait tisztán irodalmi eszközökkel oldja meg, kitágultak” – írta Ferencz Győző 1995-ben. A mondat arról szól, hogy a magyar líra évszázadokon át feladatait nem tisztán irodalmi eszközökkel oldotta meg, újabban azonban erre van lehetősége még akkor is, ha ez az új helyzet bizonyos értelemben presztízsveszítésnek is felfogható. Irodalomértésünkbe ugyanis szívósan bevésődött az a tévhit vagy anomália, hogy az irodalomnak, a költészetnek vannak nem „tisztán irodalmi eszközökkel” megoldható feladatai. Mostanra kiderült, ha voltak is, ma ezek a feladatok már nem vállalhatók. Ami semmi esetre sem jelenti a költészet politikamentességét. Erről szólnak Petri György beszélgetései a politikai költészetéről, erről Kovács András Ferenc újabb versei a *Fattyúdalok* (2003) című kötetben, de erről Pap

József és Böndör Pál „háborús” versei. Arról a feloldhatatlan ellentmondásról, hogy politikailag (is) releváns csak az a költészet lehet, amely „feladatait” „tisztán irodalmi eszközökkel” oldja meg. Az udvariasság kézikönyvét forgató kisebbségi irodalmi bíráló nem tud szembenézni ezzel az ellentmondással, mert ha szembenézne vele, kényszerűen választani kellene értékes és kontár között, ami viszont az irodalmi életben elfoglalt kitüntetett helyétől fosztaná meg. Ha egyáltalán képes volna belátni, hogy vannak „tisztán irodalmi eszközök”, meg hogy nélkülük nincs se költészet, se irodalomról való gondolkodás.

Itt most meg kell állni egy pillanatra. Az irodalmi kritikának ugyanis egy másik, az előbbivel, az értékrendek alapításával és az ítéletmondással, valamint az irodalmiság tiszteletben tartásával összefüggő, de önmagában is figyelemre méltó szerepéhez jutottunk. Ahhoz a szerephez, amelyről viszonylag ritkán esik szó. Az irodalom persze nem szorul védelemre, természetében vannak beépített önvédelmi mechanizmusok. Az irodalom kritikájának mégis szerepköréhez tartozik az irodalom óvása és védelme a rá leselkedő veszedelmektől, mindazoktól, amelyek az irodalom amúgy vitathatatlan közösségteremtő funkcióját irodalmon kívüli és az irodalomtól idegen érdekekkel igyekeznek behálózni, tőle idegen és általa betölthetetlen elvárásoknak megfeleltetni. Az ítéletalkotásra nem vállalkozó, hazug értékrendeket kigondoló, a „tisztán irodalmi eszközöket” figyelmen kívül hagyó, elszántan udvarias kritika éppen erre nem képes, mert alkalmatlan az irodalom szabadságának ápolására és védelmére. Egészen egyszerűen azért, mert önismereti hiányosságai folytán többet, mást, különbet képzel magáról, mint ami és amennyi. Főként ha eközben még össze is szövetkezik irodalmon kívüli, az irodalmat csak utilitarisztikus funkcióiban számon tartó ideológiákkal és politikákkal, melyek vélt érdekük nevében semmitől sem riadnak vissza.

Azt képzelet az ilyen kritikus, hogy engedelmességével és udvariasságával partnere lehet az irodalomnak, holott éppen minden szigorító mentes viselkedésével az irodalom szabadságát szolgáltató ki kétes hitelű ideológiának és politikának, kaput tárva ezáltal a mindig ugrásra kész provincializmusnak, a minden szabadon hagyott teret hirtelen betöltő banálisnak és giccsnek.

Az irodalmi életünkben mostanában elhatalmasodott elszántan udvarias kritikaírás mindenek csálhatatlan szálláscsinálója. Amely kritikaírás mostanában mást sem tud, mint válogatott szavakkal köszönteni tisztos vagy kevésbé tisztos kort megélt írókat, költőket, tollforgatókat, füttyögő poétákat . . . Miközben valós értékek mellett szótlánul megy el. Nem veszi észre, hogy alapvető különbség van a mindenkinek kijáró felköszöntés és a kritikaírás között. A kritikának álcázott udvariaskodó gesztusok csak másik változata a mindenre, ami nem alkalmazható közvetlenül a kisebbségi, amúgy igencsak zavaros közélet szándékosan homályban hagyott elvárásai és érdekei színpadán, nemet mondó gyűlöletbeszéd. Ebben rég nem az irodalomról, hanem az irodalom felhasználásáról van szó. De ez már egy egészen másik, itt most szándékosan végig nem mondott, sőt végig sem mondható történet.

A kisebbségi irodalmi kritikának akár az elszántan udvarias gesztusokban kimerülő, akár a gyűlölet nyelvén beszélő változatának sokfelől támogatott és semerről sem értelmezett működését az irodalom mint költészet és az egész irodalmi kultúra sínyli meg. Ezt aligha kell külön hangsúlyozni. Annyi azonban megállapítható, hogy a kisebbségi irodalmi kultúra az eltérő előjelű gesztusoknál, főként az udvariaskodásnál többet érdemel.

Emlékeztetek még arra, hiszen nem mellékes körülmény, hogy az udvarias gesztusokhoz szokott provinciális és banális lázadásra is képes. Lázadása kíméletlen, nem ismer kegyelmet. És bőven akad támogatója. Példám a vajdasági magyar irodalom történetéből való, és viszonylag közismert. Az 1932-ben, tehát nem a „kommunista” *Híd* ellenében, ahogy nemrég az egyik (lázadó) dilettáns hirdette, hanem két évvel előtte alapított *Kalangya* nevű folyóirat szerkesztését, az irodalom- és folyóiratalapító Szenteleky Kornél korai halála után Szirmai Károly vette át és már 1934-ben konfliktusba keveredett a Szenteleky által preferált „helyi színek” elméletét a gyakorlatban banálisnak és provinciálisnak értő dilettánsokkal, akiknek vádaskodása szerint Szirmai, amikor (magasabb) irodalmi elvárásokat hirdet, és ezen elvárásokat az irodalmi kritika mércéi és nyelve szerint alkalmazni igyekszik, valójában a Szenteleky-örökséget és -hagyományt csúfolja meg, hiszen az irodalomalapító mindenkit számon tartott, mindenkinek az írására igényt tartott és számított, még elismerő szavakkal sem fukarkodott . . . A

vádakra Szirmai *Írói felelősségem* című cikkében válaszol 1935-ben. Ebben azt kérdezi: „Lehet-e komolyan arról szó, hogy én vagy a *Kalanga* szerkesztőse . . . eltértünk a Szenteleky által megjelölt iránytól?” Majd jelezve, hogy utolsó éveiben Szenteleky is változtatott korábbi nézőpontján, így válaszol: „Mi mindig az új irányvonalon haladtunk, nem uszályhordásból, *hanem meggyőződésből*. Mi csak azt építettük tovább, amit ő megkezdett, de amit betegsége miatt nem fejezhetett be. *Bizonyos, hogy ez semmiképpen sem kedvezett többé a dilettantizmusnak*” (Sz. K. kiemelése). Szirmai Károlynak, a kritikusként is számon tartott novellistának és folyóirat-szerkesztőnek akkor a dilettantizmus alattomos lázadásával kellett szembenéznie. És az akkoriban is létező udvariaskodással. A „nívós irodalom” (Szirmai szava) nevében alkalmazott kritikai megítélés akkor pontosan határozta meg a vajdasági magyar mint kisebbségi irodalom helyzetét. Vagyis azt, hogy a kisebbségi irodalom sem működhet, és feladatait sem oldhatja meg „tisztán irodalmi eszközök” nélkül. Mert nélkülük az irodalom szabadságvesztésre van ítélve, tőle független létezők kiszolgáltatására. A pontosan és egyenesen fogalmazó Szirmai csak abban tévedett, hogy a műkedvelők s a velük karöltve járó udvariaskodók lármás lázadása leküzdhető. Nem küzdhető le, legfeljebb elcsendesíthető. A lappangó dilettantizmus az irodalom és az irodalmi élet valamely válságos helyzetében, miként Szenteleky halála után, nyomban erőre kap, főként akkor, ha mindig ismétlődő lázadása az elszántan udvariaskodó kritikáírástól, ezzel együtt a „nívós irodalom” kisszámú hívére irányuló gyűlöletbeszédtől támogatást kap . . . Nem kell hozzá sok szó, se nagy erő, elég csupán lármát csapni.

Mindig voltak dilettánsok és mindig voltak udvarias művelői az irodalmi beszédnek . . . Mért kell ezt éppen most szóba hozni? Mert ma is a dilettánsok lázadásának idejét éljük, és az uszályukat hordozó udvarias kritikáírás árnyékolta be (kisebbségi) irodalmunk tartományát.

FÜGGELÉK

Hosszú idézet B. Szabó György 1962-ben készült, a *Híd*ban, majd a szerző *Éjszakák és hajnalok* (1963) című könyvében, aztán a B. Szabó György művei sorozat *Éjszakák, hajnalok* (1990) címen kiadott kötetében közölt Rapszódia négy szölamra az emberről, a tárgyakról, a művészetről és önmagunkról című – alcímében Változatok provincializmu-

sunk témájára – töredékes, ám éppen zaklatottsága folytán hatásos, megjelenésekor vihart kavaró, aztán egy időre elfeledett vagy félretett (?) újrakiadásakor majdnem észre sem vett, mostanra – úgy látszik – ismét időszerűvé vált tanulmányából. Időszerűsége (is) bizonyítja, hogy a provincializmus, a vele karöltve járó dilettáns és banális el nem múló fertőzése a kultúrának, igaz, nem csak a kisebbségi kultúrának, amely fertőzés ellen B. Szabó négy hangon megszólaló rapszodiájának kiáltása sem gyógyír. Főként ha az irodalmunkban elhatalmasodott udvariasság táplálja, irodalmon kívüli tényzők és bőpénzű (pénz)források éltetik meg támogatják . . .

Igy írt B. Szabó György 1962-ben költészet és kritika viszonylatáról a vajdasági magyar (kisebbségi) irodalomban:

„*A költészet kritikáját és a kritika »költészetét«* kellene szemügyre venni elsősorban. Érdeemes lenne, mert irodalmunk konformizmusa itt a legszembetűnőbb. Nem hiszem, hogy a kritika feladata lenne költészetet *teremteni*, és ugyanakkor hiszem: a kritika dolga állást foglalni mindazzal szemben, ami költészetnek *kíván* látszani, annak hiszi, gondolja vagy nevezi magát, noha valójában semmi köze a költészethez. Egyetlen paradoxonban irodalmunk és irodalmi kritikánk tegnapi és mai tévelygése! A paradoxon, a jelen esetben is, nem ellentmondást fejez ki, bár annak látszatát kelti, s noha költészetünk és kritikánk dilemmáját fedi fel, szerepe nem több, mint egy áldilemma megszűntetése. Ha a kritika költészetet *kíván* teremteni mindenáron, akkor kénytelen verselést, versfaragást a költészettel kiegyenlíteni, s ezzel önmagát megfosztani képességétől, hogy felismerje azt, ami költészet; bár ez a kritika *állandóan* a költészetről beszél, egyetlen szót sem ejt a költészetről, s mert elmulaszt állást foglalni mindazzal szemben, ami *nem* költészet, bár annak látszik, semmi érdemlegeset nem tud mondani a *költészetről*. Azaz: a kritikus nem a költészet kritikáját gyakorolta, hanem a kritika »*költészetét*« művelte. Ilyen viszonyulásnak a következményei nem jelentéktelenek: a költészet fogalma eltorzult, a költészet kategóriája indokolatlanul és feleslegesen elhomályosult, kiszélesült és leszűkült egyszerre: költészetté minősítve a verselést, nem költészetté nyilvánítva az *igazi* költészetet. A költészet védelme ürügyén a költészetet támadta, a költészet értékmérőjeként lépve fel, önmaga értéktelenségét fedte fel; a »szellemi égtáj« parcellázásában a

költészet ereje sorvadt el: az önmagába nézés narcizmussá lényegült, a kényszerű kitérés új élmények irányában feleslegessé vált, kényelmetlen és kockázatos kalandozásnak tűnt fel. A kritika költészete tartósította ezt az állapotot; a költő nem a költészet sorsát és jövőjét féltette: önmagát helyezte a költészet fölé, egyéni helyzetét azonosította a költészetével (B. Szabó György kiemelései. *Éjszakák, hajnalok*. 1990. 239–240. o.).

Több mint negyven év telt el a Rapszódia . . . megírása óta. Egy-két utalása elhomályosult, azóta például a „konformizmust” kihagytuk szótárunkból, holott a jelenség nem múlt el, sőt; szó- és fogalomhasználata néhány helyen megkopott, szempontjai legtöbbször azonban érvényes, a fogalmazás kritikai éle példamutató. Nem is kíván közelebbi kommentárt. Egyetlen mozzanatához azonban érdemes néhány szót fűzni. Azokhoz a mondatokhoz, amelyekben a mímelésre, a szimulálásra mutat rá. Arra, hogy a versfaragás miként akar költészetnek látszani, és hogy miként esett (akkoriban?) a kritika e mímelés csapdájába. A kritika értéket szimulált a versfaragásban, mert elmulasztott állást foglalni. Magát mentegette ezáltal; nem a költészetét, saját sorsát és jövőjét féltette. A mímelés, a látszatkeltés és az önvédelem ürügyén támadta a „tisztán irodalmi eszközökre” hagyatkozó „igazi” költészetet. Ugyanezt teszi ma a vajdasági magyar (kisebbségi) irodalom elszántan udvarias kritikaírása. Mert saját mentségére nem tesz különbséget verselés és költészet, versfaragás és versírás, felköszöntés és értékelés, megértés és „megértés” között . . .

Az irodalmi kritika kulturális műfajként a nyilvánossághoz szól, ezért közönségfüggő, de játéktere is a nyilvánosság. Ha vét a nyilvánosság játékszabályai ellen, ha silányságot „megértő” gesztussal magasba emel, játékrontónak minősül, és hitelét veszti. Nincsen ennél csúfosabb vesztés. Csúfságát fokozza, hogy önismeretének hiánya miatt észre sem veszi, hogy a provinciális és a banális csapdájába esett. Kényelmet biztosító udvariaszkodásával önmagát számolja fel. Erről mit sem tud. Még az a szerencse, hogy a költészetet nem ránthatja magával a mélybe, mert a költészet szilárdan áll meg akár a szakadék szélén is. Magával rántja azonban a társasági gesztussal elhalmozott versfaragó dilettánst. Akiért nem volna kár, ha az udvarias kritika nem hitette volna el a

nyilvánossággal, hogy éppen a feladatait nem „tisztán irodalmi eszközökkel” megoldó költészet az igazi, vagyis amit a dilettáns művel. Legtöbbször már az olvasókönyvekből is kiszorult hazafiság eszköztárával és már az emlékkönyvekből is régóta kitörölt szavakkal. Nincs ebben semmi meglepő, sokkal inkább abban, hogy negyvennél is több év óta a dilettás verselés szótára mit sem változott. B. Szabó György egykori példáira ma is könnyű rátalálni udvariasan költővé avatott versfaragók verselésében. A különbség csak annyi, hogy mára a dilettánsok igénytelenebbekké váltak, nyelvük kifakult, szótáruk elszegényedett.

Az idő múlik, a dilettáns, a banális, a provinciális és a velük társalgó elszántan udvarias kritika(írás) állandó.

A Szombathelyen 2003. szeptember 26–27-én megtartott Merre tart a kritika? című tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett és bővített szövege.

